

СТАН УКРАЇНСЬКОГО ПИСЕМНОГО МЕДИЧНОГО НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

© Олександр Герасименко, 2002

Проаналізовано сучасний стан використання наукової медичної термінології в наукових працях, підручниках та посібниках. Зроблено висновок про наявність недоліків у цьому питанні через недостатнє використання авторами та редакторами видавництва сучасних термінологічних, тлумачних та інших словників та через відсутність відповідного контролю з боку термінологічних комітетів.

The modern state of use of a scientific medical terminology in scientific works, textbooks and allowances is analysed. The conclusion about availability of defects in this question through insufficient use by the authors and editors of publishing houses of modern terminological, explanatory and other dictionaries and because of absence of the appropriate control is made on the part of terminological committees.

“Одним із суттєвих показників людської шляхетності є культура мовлення – поняття не тільки лінгвістичне, а й психологічне, естетичне та етичне” – слушно зауважує В. Скуратівський. Загальновідомо, що усна мова лікаря є засобом словотерапії, а писемне медичне мовлення – це засіб ознайомлення з результатами обстеження хворого чи наукового дослідження. Мовні засоби, що використовуються фахівцем, повинні повно і точно висловлювати зміст, послідовність та взаємозв'язок одержаних результатів та думок. Природно, що лікарі найбільшу частину інформації викладають із застосуванням саме загальнонаукових та спеціальних термінів. Вживають також слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі частини тексту, слова, які свідчать про ступінь достовірності та об'єктивності наведеної інформації.

Нами було проаналізовано медичні публікації українською мовою за останніх 5 років у наукових журналах (21 стаття), підручники та посібники (з судової медицини) (4 видання) та автореферати (6) з точки зору культури наукової української мови.

Слід зауважити, що навіть в академічних виданнях практично відсутні наукові статті без помилок, часом грубих, а в окремих статтях та посібниках їх кількість надзвичайно велика.

Наведемо лише окремі приклади помилок, які зустрічалися у проаналізованих працях:

Надруковано	Мається на увазі (російською мовою)	Слід написати
на початку захворювання спостерігалось...	в исходе заболевания наблюдалось...	наприкінці захворювання спостерігалось...
учбове навантаження школярів	учебная нагрузка школьников	навчальне навантаження школярів
окислення	окисление	окиснення

Надруковано	Мається на увазі (російською мовою)	Слід написати
вже досить вивчені	уже достаточно изучены	уже достатньо досліджені
у силу чого	в силу чего	через що
серед вивчених структур	среди изученных структур	серед досліджених структур
виявлені виражені зміни	выявлены выраженные изменения	виявлені виразні зміни
і в силу цього	и в силу этого	через це
спрощує рішення питання	упрощает решение вопроса	спрощує вирішення питання
фактор	фактор	чинник
границя вузлів	границы узлов	межі вузлів
критерій доброякості	критерий доброкачественности	критерій доброякісності
заклучення	заклучения	висновки
зіграло значну роль	сыграло значительную роль	відіграло значну роль
планіровка	планирование	планування
алергенна дія	аллергическое действие	алергійна дія
оточуюче середовище	окружающая среда	навколишнє середовище (довкілля)
купувався процес	купировался процесс	купірувався процес
втягнення в патологічний процес	вовлечение в патологический процесс	залучення до патологічного процесу
розвиток проходив на фоні	развитие происходило на фоне	розвиток відбувався на фоні
ціль обстеження	цель обследования	мета обстеження
практика показує	практика свидетельствует	практика свідчить
отруєння снотворним	отравление снотворным	отруєння снодійним
в ділянці проміжності	в области промежности	в ділянці промежини
гниттєвий	гнилостный	гнильний
подана необхідна допомога	оказана необходимая помощь	надана необхідна допомога
ядер окостеніння	ядер окостенения	ядер скостеніння
смерть від кровотечі	смерть от кровотечения	смерть внаслідок кровотечі
хвороба протікає у вигляді	болезнь протекает в виде	хвороба має перебіг у вигляді
важкі опіки	тяжелые ожоги	тяжкі опіки
в області рани	в области раны	в ділянці (зоні) рани

Аналізуючи помилки, приходиш до висновку, що головним джерелом походження їх є те, що наукові праці пишуться російською мовою, а потім перекладаються на українську без використання галузевих та тлумачних словників. Найчастіше росіянізми бувають таких категорій: лексичні, семантичні, синтаксичні та правописні. Виявлені помилки становляться однотипними й зустрічаються в різних авторів та у різних виданнях (видавництвах).

Лексичні росіянізми (взяті цілими російські слова) зустрічаються надзвичайно часто (правильний термін подано курсивом), наприклад: *область* – *ділянка*, *прослойка* – *прошарок*, *просвіт* – *отвір*, *рвотный* – *блювотний*, *ослабляющий* – *проносний*, *чоловік* – *особа*, *резина* – *гума*, *стержень* – *стрижень*, *симптом паруса* – *симптом вітрила* тощо.

Помилки спричиняє вживання міжмовних омонімів, що в лінгвістиці називаються “помилковими друзями перекладача”, різниця в значенні яких може досягати антонімічного значення (рос. *уродливый* – *некрасивый*, *безобразный*; укр. *уродливий*, *вродливий* – *красивый*). Свого часу М.Т.Рильський попереджав, що переклад на українську мову, зокрема з російської, часом є складним через існування споріднених слів, які звучать однаково, але мають різне значення. І це є помітним в сучасних наукових працях, бо

спостерігається смислова невідповідність через невірний переклад термінів, наприклад: рос. луна – місяць, укр. луна – відгомін, відлуння; рос. наглый – нахабний, зухвалий, укр. наглий – раптовий, несподіваний; рос. пытать – катувати, укр. питати – розпитувати; рос. сказ – розповідь, укр. сказ – “бешенство”, “яросць”; рос. ликовать – радіти, укр. лікувати – “лечить”; рос. другой – інший, укр. – другий – “второй” тощо.

До порушення норм слововживання часто призводить використання близьких за сферою вжитку, але не цілком семантично тотожних слів, які звичайно розрізняються своїми синтаксичними зв'язками (синонімів), близьких за формою і сферою вживання, проте різних за творенням і змістом слів (паронімів), уживання в певній мовній ситуації слів чи словосполучень іншого функціонального стилю, нерозуміння буквального значення рідковживаних чи застарілих слів, неправильне вживання запозичень, порушення норм сполучності тощо. Спостерігається невідповідне використання синонімів (здатний – здібний, особа – особистість, винятковий – виключний, завдяки – дякуючи, розтягнений – розтягнутий), паронімів (досвід – дослід, ефект – ефективний), антонімів (нечисленний – незчислений). Часто зустрічаються прості випадки неправильного слововживання, наприклад: заключати угоду замість укласти угоду, заключення замість висновок, рахую замість вважаю. Має місце невірне використання словотворчих елементів складних слів (найчастіше іншомовних) – дво... – двох..., анти... – проти..., напів... – пів... – полу... тощо.

Особливої уваги заслугоує Міжнародна анатомічна номенклатура видана за редакцією професорів І.І.Бобрика та В.Г.Ковешнікова (К., “Здоров'я”, 2001), яка в підзаголовку позначена як “український стандарт”. У передмові зазначено про принципи укладання анатомічної номенклатури завідувачами кафедр анатомії України, але жодного слова не сказано про роль фахівців мови у термінотворенні. А саме відсутність відповідного редагування й призвело до наявності в цьому виданні ряду помилок, наявність яких ставить під сумнів позначку “український стандарт”. Наведемо лише невелику частину прикладів невдалого (помилкового) формулювання термінів:

Латинський термін	Український еквівалент (за виданням)	Слід написати
Plantaris	Підошоввий	Підошовний
Regio plantalis	Підошвова ділянка	Ділянка підошовна
Arcus pedis transversus proximalis	Проксимальне поперечне склепіння стопи	Дуга стопи поперечна проксимальна
Epiphysis	Наросток, епіфіз	Епіфіз
Apophysis	Приросток, апофіз	Апофіз
Torus palatinus	Піднебінний валок	Валик піднебінний
Paries medialis	Присередня стінка	Стінка присерединна
Choana	Хоана	Лійка, хоана
Sulcus arteriae meningeae mediae	Борозна середньої оболонкої артерії	Борозна артерії середньої оболонкової
Sutura frontalis persistens	Постійне лобове шво	Шов лобовий постійний
Sutura metopica	Метопічне шво	Шов чоловий

Латинський термін	Український еквівалент (за виданням)	Слід написати
Linea nuchalis suprema	Найвища каркова лінія	Лінія потилична найвища
Limbus sphenoidalis	Клиноподібний кант	Облямівка клиноподібна
Os petrosa	Кам'яниста кістка	Кістка кам'яна (камінна)
Hiatus canalis nervi petrosi minoris	Розтвір каналу малого кам'янистого нерва	З'яння каналу нерва кам'яного малого
Lamina cribrosa	Дірчаста пластинка	Пластинка решітчаста
Hiatus maxillaris	Верхньощелепний розтвір	З'яння верхньощелепне
Processus condilis	Виростковий відросток	Відросток шишкоподібний
Condilus mandibulae	Виросток нижньої щелепи	Шишкуватість нижньої щелепи
Capitulum humeri	Головочка плечової кістки	Голівка плечової кістки
Tuberositas pronatoria	Горбистість м'яза-перевертача	Бугруватість пронатора
M. ischiocavernosum	Сіднично-печеристий м'яз	Сіднично-печеристий м'яз

Доцільним було б подавати анатомічні терміни в називному відмінку однини (за винятком тих, які мають лише множину), а в термінах-словосполученнях на першому місці ставити іменникову частину (ключове слово). Необхідним елементом є наголоси в українських анатомічних термінах.

Аналіз дослідженого матеріалу засвідчує, що всіх помилок, які виявлені, можна було легко уникнути, якщо б автори наукових праць користувалися тлумачними словниками, в яких подано етимологію, розгорнуту семантичну, стилістичну й граматичну характеристику вміщеної лексики й фразеології, наведено приклади слововживання й словосполучення. Перекладні (двомовні) словники (зокрема російсько-українські) допомогли б при доборі синонімів, фразеології чи усталених словосполучень рідної мови. Неабияку допомогу можуть надавати фразеологічні, синонімічні, термінологічні, енциклопедичні, орфографічні, орфоепічні та інші словники.

Відомо, що через ряд обставин, науковець іноді не може мати весь арсенал цих словників через обмежену кількість їх, але ж редактори видавництва (чи видань) зобов'язані дбати про культуру мови.

Таким чином можна зробити такі висновки:

- протягом тривалого часу зберігається відносно низький рівень українського писемного медичного наукового мовлення;
- більшість авторів українських наукових праць з медицини та редакторів видавництва не користуються відповідними словниками;
- існує необхідність у виданні різних типів словників медико-біологічної галузі;
- нормативні словники та стандарти наукових термінів повинні видаватися лише за згодою відповідних термінологічних комісій;
- в Україні слід створити комітет, який би слідкував за дотриманням видавцями (редакторами) норм українського правопису та в разі грубого порушення цих норм приймав відповідні заходи впливу.